

<https://doi.org/10.15407/socium2020.02.046>
УДК 316.648: 321

Резнік О.С., д-р соціол. наук, завідувач відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України, 12, вул. Шовковична, Київ, 01021, Україна, email: oleksanderreznik@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5201-8489>, Scopus Author ID: 57202520976, Web of Science Researcher ID: A-8498-2016,

Козловський О.Р., канд. філос. наук, науковий співробітник відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України, 12, вул. Шовковична, Київ, 01021, Україна, email: alic.uss4@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9619-1347>

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТ СТАВЛЕННЯ ГРОМАДЯН ДО ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Розглянуто соціологічні перспективи дослідження чинників ставлення громадян до державної влади. Ставлення до державної влади визначаються як реакції індивідів на діяльність різних органів влади, що зумовлені їхніми політичними, економічними та соціокультурними перевагами як наслідками соціальної стратифікації у певному суспільстві. Аналіз теоретичних підходів щодо детермінації ставлення громадян до владних інститутів виокремив соціоекономічні, структурні та ціннісно-ідеологічні чинники. Вплив цих детермінант залежить від обсягу владних повноважень. Стосовно ставлення до центральних органів влади ключову роль відіграють структурні та ціннісно-ідеологічні чинники. Ставлення до місцевої влади більше визначається соціоекономічними мотивами, оскільки люди переважно раціонально підходять до оцінок діяльності міських голів, місцевих рад, місцевих адміністрацій. Зниження підтримки чинної влади посилюється за умов появи у масовій свідомості альтернативних політичних сил, які уособлюють вирішення соціально-економічних проблем або ж сповідують близькі цінності та політичні устремління. Досвід емпіричних досліджень сприйняття українцями політичних інститутів показує, що суспільні трансформації у своїй тривалості спричиняли різні конфігурації визначальних чинників ставлення до державної влади. На початковому етапі соціальних трансформацій в Україні визначальним був ідеологічний чинник, коли ставлення до владних інститутів зумовлювалося підтримкою ринкових реформ або прагненням до державного патерналізму. Водночас проявився вплив структурних чинників: регіонального розподілу, етнокультурних та геополітичних орієнтацій, які на подальших етапах ставали дедалі визначальними. Повторні або моніторингові дослідження дають змогу виявити як особливі посилення певних чинників у певні роки, так і усталеність та відтворюваність конфігурації детермінант ставлення до державної влади.

Ключові слова: ставлення до державної влади, детермінанти, Україна.

Reznik O.S., Dr.Habil (Sociology), head of of the department of social and political processes, Institute of Sociology National Academy of Sciences of Ukraine, 12, Shovkovychna Str., Kyiv, 01021, Ukraine, email: oleksanderreznik@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5201-8489>, Scopus Author ID: 57202520976, Web of Science Researcher ID: A-8498-2016,

Kozlovskiy O.R., PhD. (Philosophy), scientific fellow, department of social and political processes, Institute of Sociology National Academy of Sciences of Ukraine, 12, Shovkovychna Str., Kyiv, 01021, Ukraine, email: alic.uss4@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9619-1347>

METHODOLOGICAL ASPECTS OF RESEARCH ON THE DETERMINANTS OF CITIZENS' ATTITUDES TOWARDS STATE POWER

The article examines sociological perspectives of the study of the factors of citizens' attitudes towards the state power. Attitudes towards state power are defined as the reactions of individuals to the

© Резнік О.С., Козловський О.Р., 2020

activities of various authorities, which are contingent on their political, economic and socio-cultural preferences as a consequence of social stratification in a particular society. The analysis of theoretical approaches to the determination of citizens' attitudes towards power institutions has identified socioeconomic, structural and value-ideological factors. The impact of these determinants depends on the scope of authority. Structural and value-ideological factors play a key role in dealing with central authorities. Attitudes towards local authorities are more determined by socioeconomic motives, since people are mostly rational in their assessment of the activities of mayors, local councils, local administrations. Declining support for incumbent government is exacerbated by the emergence of alternative political forces in the mass consciousness that embody solutions to socio-economic problems or profess close values and political aspirations. The experience of empirical studies on the perception of political institutions by Ukrainians shows that social transformations in their temporal gravity have caused different configurations of the determinants of attitudes to state power. At the initial stage of social transformation in Ukraine, an ideological factor was crucial when attitudes towards power institutions were driven by support for market reforms or the pursuit of state paternalism. At the same time, the influence of structural factors – regional distribution, ethno-cultural and geopolitical orientations – became evident, which in the subsequent stages became more decisive. Repeated or monitoring studies reveal both the specific bursts of certain factors in certain years and the persistence and reproducibility of the determinants of attitudes toward government.

Keywords: *attitudes to state power, determinants, Ukraine.*

Підтримка популістських політичних сил у багатьох суспільствах стали об'єктом пильної уваги науковців за останній час як у розвинутих країнах, так і у тих, що розвиваються. Простежуються відмінності між втіленням популістських настроїв у демократичних і авторитарних суспільствах: у перших – це форма акумуляції незадоволеності проти недосконалих політичних інститутів з метою приходу до влади несистемних політиків, у других – мобілізація на підтримку чинного режиму, інструмент його легітимації. Незважаючи на значну кількість соціологічних досліджень ставлення українців до державної влади, підгрунтя цього явища протягом соціальних трансформацій аналізується не системно і недостатньо глибоко.

Донедавна при вивченні детермінант громадської думки населення України щодо функціонування державної влади увага зверталася переважно на регіональну диференціацію, голосування за певного кандидата на минулих президентських виборах та підтримку (непідтримку) опозиційних сил [1; 2; 3]. Чинники ставлення населення України до державної влади досліджувалися переважно крізь призму довіри до неї у цілому або оцінку діяльності окремих політиків і державних діячів. Проте недостатньо є вивченим феномен впливу різної конфігурації чинників, коли за певних умов і ситуацій простежується соціальна диференціація у першочерговості політичних, соціоекономічних чи соціокультурних чинників.

З огляду на це, **метою статті** є виявлення методологічних особливостей дослідження детермінант ставлення населення до державної влади. Відповідно, завданнями є: 1) концептуалізувати поняття “ставлення до державної влади”; 2) розглянути теоретико-прикладний досвід дослідження чинників ставлення до органів державної влади у соціальних науках; 3) простежити динаміку зумовленості ставлення українців до державної влади протягом соціальних трансформацій.

Концептуалізація поняття “ставлення до державної влади”. Для відображення громадської думки щодо політичних інститутів у соціальних науках використовують такі концепти, як легітимність, політична підтримка та політична культура. Поняття легітимності влади застосовують тоді, коли йдеться про політичну систему чи політичний порядок у цілому у контексті досягнення політичної стабільності. У відповідному значенні цей концепт зазвичай описує визнання громадянами політичного режиму як законного та прийнятності чи неприйнятності дотримання ними його вимог і приписів. У прикладному плані аналіз останніх досліджень вказує на слабку спроможність емпірично виміряти легітимність політичного порядку [4]. Крім того, у країнах з традиційною демократією існує чітке розмежування “легітимності” та “політичної підтримки”, коли громадянами визнається легітимність режиму при низькій підтримці уряду або навпаки [5]. Проте існує складність розмежування цих феноменів в авторитарних суспільствах, коли певне правляче угруповання “захоплює” державу [6, р. 52]. Близький до легітимності концепт політичної підтримки вирізняє специфічну та дифузну підтримки. Дифузна підтримка не залежить від конкретних дій влади і є фундаментальною, переважно афектною підтримкою ідей і найважливіших принципів політичного устрою. Натомість специфічна підтримка орієнтована на результат, вона заснована на свідомій підтримці влади та способів її дій [7]. Однак навіть у випадку з цією категорією виникали проблеми з її операціоналізацією [5, р. 7]. Концепти легітимності та політичної підтримки є важливими у дослідженні широкого спектра функціонування політичної системи, але є надто громіздкими та не повністю відображають мінливість масових настанов і сприйняття різних гілок державної влади.

Більш дієвою виявилася концепція політичної культури, яку Г. Алмонд та С. Верба визначали як специфічні форми орієнтацій-атитюдів громадян стосовно політичної системи та її частин, атитюдів громадян щодо ролі себе у цій системі. Вони виокремили три типи орієнтацій: 1) “пізнавальні орієнтації” як знання та переконання про політичну систему, її ролі та носіїв цих ролей; про вимоги суспільства, які втілені у політичні рішення (input) і результати політичного процесу (output); 2) “афективні орієнтації” чи почуття щодо політичної системи, її ролей, особового складу й ефективності; 3) “оціночні орієнтації” – судження та думки про політичні об’єкти, які зазвичай включають поєднання ціннісних стандартів і критеріїв з інформацією та почуттями. Алмонд і Верба розподіляють політичні орієнтації за об’єктами, до яких належить сам суб’єкт (“Я”) і політична система. Остання складається з трьох класів об’єктів: 1) специфічні ролі та структури – законодавці, урядовці, чиновники; 2) посадовці ролей – окремі монархи, законодавці, адміністратори; 3) конкретна державна політика, рішення та здійснення рішень [8, р. 12–14].

З огляду на це, поняття “ставлення” (attitude, treatment), яке Г. Алмонд та С. Верба використовували в емпіричній частині свого дослідження, нам видається більш доцільним для вимірювання ціннісно-культурного підґрунтя настанов і водночас дає можливість відобразити оцінку ефективності та продуктивності державної влади. За класичними визначеннями атитюди фіксують уявлення про певний предмет чи ситуацію. Ці уявлення описують об’єкт чи ситуацію як бажані чи небажані, хороші чи

погані [9]. Атитюди набуваються соціально, оскільки вони ґрунтуються на досвіді, беручи до уваги афективні, когнітивні та поведінкові компоненти реакцій людей на зовнішні стимули. Сучасні дослідження атитюдів визначають їх як оціночні реакції, що проходять по континууму від позитивного до негативного [10]. Атитюди описуються як тенденція, що поєднує минулий досвід та індивідуальні когнітивні процеси, які доповнюють та можуть змінювати ставлення до певних об'єктів чи ситуацій.

Ставлення до державної влади часто досліджують крізь призму довіри до її гілок, що є цілком виправданим за умов відсутності інших інструментів обстеження у масиві даних [5]. Показник довіри хоч і є подібним до оцінки діяльності, однак він переважно вимірює, насамперед, очікування громадян щодо рішень і дій цих інститутів у майбутньому, а не тільки у минулому. О. Вишняк зазначав: “Йдеться про те, що *кредит довіри* – це очікування більш позитивних дій від цих інститутів у майбутньому, ніж вони, на думку громадян, зробили в минулому. І, навпаки, відсутність кредиту довіри – це впевненість громадян у тому, що в майбутньому від цих інститутів вони нічого доброго не очікують” [11, с. 26]. Натомість оцінка діяльності переважно охоплює минулі та теперішні дії певного інституту. Власне І. Бекешкіна звернула увагу на відмінність феноменів довіри та оцінок діяльності певних державних і політичних інститутів, виявивши відмінності їх показників у емпіричних дослідженнях в Україні [12, с. 143].

Оскільки йдеться про сприйняття різних гілок державної влади, то ставлення до державної влади можна визначити як набуті в ході минулого досвіду та індивідуальних когнітивних процесів реакції індивідів на діяльність різних органів влади та її представників, які порівнюються з власними політичними, економічними та соціокультурними преференціями, що відображають наслідки соціальної стратифікації у певному суспільстві. Використання оцінки діяльності органів державної влади як залежної змінної є більш доцільним, оскільки, на відміну від довіри, оцінка діяльності зосереджується здебільшого на раціональних висновках, натомість довіра може крім раціональних оцінок ґрунтуватись і на ірраціональних мотивах, які можуть бути маніпулятивно нав'язані зовні. Проте остаточного висновку можна буде дійти за можливості емпіричної перевірки впливу виокремлених чинників в одному масиві даних, коли залежними змінними будуть як ступінь довіри, так і оцінка діяльності певного органу влади.

Детермінанти ставлення до державної влади: соціологічний аналіз. Соціологічна специфіка аналізу детермінант ставлення громадян до державної влади базується, насамперед, на підходах, які відображають наслідки соціальної стратифікації, її соціоекономічні, політичні та соціокультурні виміри. Адже різні соціальні групи, що мають частково суперечливі політичні, культурні та економічні інтереси, висувають до державної влади досить специфічні вимоги. Ці вимоги можуть бути як довготривалими, так і тимчасовими. Оскільки за основу було взято концепт політичної культури, подальша концептуалізація передбачає виокремлення тих незалежних змінних, які відобразатимуть зумовленість атитюдів-орієнтацій населення щодо державної влади у перехідному суспільстві, яким досі залишається українське.

Йдеться про усталеність і необоротність переходу до демократії, ринкової економіки, та формування національної ідентичності.

Ціннісно-ідеологічні детермінанти. Ставлення до державної влади часто визначається політичними цінностями та нормами: як певна гілка влади має працювати, яку політику проводити, як повинні поводитися представники цих органів влади. Особливо це стосується ідеологічних чинників. Політична ідеологія забезпечує спільну віру та ціннісну систему, завдяки якій люди бачать і реагують на навколишній світ. У соціальних науках існує декілька ідеологічних поділів для емпіричного відображення впливу політичної ідеології на ставлення громадян до влади: ліва – права, консерватизм – лібералізм, авторитаризм – лібералізм і матеріалізм – постматеріалізм [10]. Ці поділи є актуальними залежно від соціально-економічного розвитку та історичного минулого суспільства. Тут як незалежні змінні можна використовувати питання вибору між підтримкою радикальних змін і підтримкою збереження стабільності, між підтримкою соціальної рівності та конкурентності, між економічним добробутом й індивідуальними свободами, між плановим і ринковим регулюванням економіки, між складним представницьким народовладдям і сильним, ефективним лідером, між традиційними та новітніми поглядами на людські відносини тощо. З огляду на підтримку певної ідеологічної настанови, людина оцінюватиме політику певної гілки влади. Зокрема, емпірично встановлено, що ставлення до соціальної розподільчої політики уряду більшою мірою залежить від ідеологічних переконань, ніж від особистого доходу, роду занять, освіти чи обставин власного життя [13]. Водночас емпіричний досвід показує, що люди дотримуються суперечливих поглядів на політику і часто не є політично ідентифікованими.

Соціоекономічні детермінанти. Соціоекономічний підхід стверджує, що підтримка громадськості діючих урядів визначається реакцією на ефективність національних економік і судженнями щодо ефективності уряду в їх управлінні. Ставлення до державної влади у розвинутих країнах Заходу залежить від темпів економічного зростання у поєднанні з рівнями інфляції та безробіття, тобто надання економічних благ і фінансування низки соціальних програм [5; 14]. Як і коротко- чи середньострокове економічне зростання може мати суттєвий вплив на підтримку державної влади, так і більш тривалі заходи підвищення добробуту позитивно впливають на легітимність режиму та підтримку уряду [15; 16; 17]. Переважно підтримка уряду спостерігається серед заможних верств населення і стосується короткострокових періодів політичної стабільності, однак у разі загострення інших протиріч ця підтримка може згасати. Зазвичай у цьому випадку як незалежну змінну використовують оцінку респондентами матеріального становища власної родини.

“Економічна” перспектива часто стає визначальною стосовно органів місцевої влади, коли люди здебільшого раціонально підходять до оцінок діяльності міських голів, місцевих рад, місцевих адміністрацій. Наслідком цього є відмінні мотиви у підґрунті електорального вибору, коли люди обирають центральну і місцеву владу. Хоча й звичайно бувають винятки, коли в електоральний цикл одночасно потрапляють загальнонаціональні вибори у центральні та місцеві органи влади. Раціональні мотиви у ставленні до місцевої влади ґрунтуються, насамперед, на тому, що результати

діяльності можна досягнути через оцінку рівня корупції, медичного та освітнього забезпечення, заходів щодо благоустрою, ремонту доріг, боротьби із злочинністю тощо.

Основна критика соціоекономічного підходу зосереджується на тому, що об'єктивна економічна диференціація подеколи не збігається із сприйняттям нерівності через соціальне порівняння. Адже тривале зростання добробуту часто зумовлює феномен "відносної депривації", коли зростання життєвого рівня спричиняє зростання рівня сподівань. Ефект відносної знедоленості проявляється тоді, коли люди усвідомлюють розбіжність між наявним рівнем життя та тими умовами, на які вони, на їхню думку, можуть претендувати. Це усвідомлення є причиною зниження підтримки існуючої влади та, відповідно, збільшує негативне ставлення до неї та сприяє соціальній напруженості [18; 19]. Через суб'єктивну оцінку своїх здібностей і затрачених зусиль люди часто вважають несправедливою економічну диференціацію і звинувачують владу навіть у період економічного зростання [20]. Водночас помічено, що громадяни з невисоким соціальним статусом можуть виправдовувати політичну систему, в якій вони живуть. Йдеться про психологічний процес створення стереотипів самозахисту зубожілих людей, в якому легітимується існування чинної влади навіть за рахунок їхніх особистих або групових інтересів. Сутність виправдання системи полягає в тому, що навіть при зниженні свого благополуччя люди, чий добробут сильно залежить від держави, вважають, що зміна влади чи соціального устрою може ще більше погіршити їхнє соціальне становище чи добробут [21].

Структурні детермінанти. Структурні чинники стають вирішальними внаслідок суперечностей між інтересами великих груп людей, спричиненими стратифікацією за різними ознаками. Класовий підхід зосереджує увагу на суперечності інтересів великих груп людей, спричиненій соціальною стратифікацією. Належність до певного класу визначає характер і зміст політичної свідомості та соціальної поведінки індивіда [22, с. 51]. Відмінності життєвих шансів і нерівний доступ до матеріальних ресурсів зумовлюють політичну боротьбу. Теорія соціальних розколів виходить з того, що ставлення до політичних інститутів зумовлені не стільки ідеологічними переконаннями, скільки належністю до великих соціальних груп, що утворилися внаслідок різних відмінностей чи навіть соціальних конфліктів. Ці відмінності, зокрема у Західній Європі, виникли внаслідок модернізаційних процесів, які розмежували центр і периферію, державу і церкву, місто і село, власників і найманих працівників. Ці інституціоналізовані розмежування створили певну структуру політичних пререференцій громадян [23]. Вчені також звертають увагу на існування інших "розмежувань", "розколів", "поділів" та "відмінностей", згідно з якими групи можуть бути релігійні, етнічні, мовні, міграційні, регіональні, поселенські та класові [24]. Соціальні розколи можуть бути спровоковані також іншими соціокультурними вимірами, зокрема, геополітичними, історичними тощо. Особливо це стосується мультикультурних суспільств, коли доступ різних груп до соціальних ресурсів створює конфліктну ситуацію. Історія має чимало прикладів, коли структурні розмежування набували статусу першочергових чинників ставлення до урядів. Зокрема, на відміну від країн Західної Європи, де створення націй ґрунтувалося на громадянських засадах,

формування сучасних націй та інституціоналізація політичних систем Центральної та Східної Європи відбувалися внаслідок націоналізму. Проте навіть у західноєвропейських суспільствах, де існують вагомі етнічні чи релігійні меншини, час від часу спалахують конфлікти та чітко проявляються структурні розмежування у ставленні до центральної влади (Північна Ірландія, Шотландія, Каталонія, Країна Басків, Бельгія). Наразі поширення міграційних проблем чи загроза тероризму зумовлюють нові соціальні розколи.

Досвід вивчення чинників ставлення громадян до державної влади в Україні. Багаторічні дослідження О. Вишняка електоральних пререференцій та електоральної поведінки українців дали йому змогу обґрунтувати теорію “ідеологічного та економічного” голосування, коли ідеологічно ідентифіковані виборці голосують згідно із своїми ідеологічними ідентифікаціями, натомість неідентифіковані – залежно від свого соціально-економічного самопочуття. Оскільки ідеологічно неідентифіковані складають близько половини виборців, важливими стали висновки багаторічних досліджень щодо цієї категорії електорату:

1) ідеологічно неідентифіковані виборці підтримують провладні партії та кандидатів, якщо вони досягли певних успіхів у соціально-економічній політиці;

2) ідеологічно неідентифіковані виборці підтримують провладні партії та кандидатів, навіть якщо вони не досягли успіхів в соціально-економічній політиці, проте зуміли переконати виборців про ще більшу неспроможність опозиції у цьому питанні;

3) ідеологічно неідентифіковані виборці підтримують ті опозиційні сили, представники яких у певних регіонах чи галузях зуміли досягти успіхів;

4) ідеологічно неідентифіковані виборці у разі відсутності успіхів як провладних сил, так і опозиції, віддають перевагу тим партіям чи кандидатам, які зуміли гучніше, послідовніше та ефективніше критикувати своїх опонентів [25, с. 374–375].

Таким чином, якщо екстраполювати цю теорію електоральної поведінки українців на загальне ставлення до державної влади у міжелекторальний період, то можна припустити, що неідентифіковані можуть керуватися різними чинниками, конфігурація яких стає актуальною залежно від соціально-політичної та соціально-економічної ситуації.

Вплив ідеологічних детермінант у ставленні до державної влади найяскравіше фіксувався у 1990-х роках, коли різке економічне зубожіння та несправедлива з точки зору населення приватизація промисловості та землі спричинили популярність лівих ідей та їх носіїв, зокрема Компартії України. За радянських часів Компартія була символом сили, що створювала умови для технології виживання. Тобто Компартія асоціювалася з відносно впорядкованими та надійними умовами життєдіяльності, які існували до соціальних трансформацій. Проте вже тоді виявилось, що частка людей, які сповідували ліві погляди, лояльно ставилася до влади, що втілювала ринкові перетворення. Крім того, в оцінках різних гілок влади ідеологічний чинник відігравав неоднакову роль. Часто для людей важливою була ідеологічна складова в оцінці центральних виконавчих або законодавчих органів, натомість у ставленні до місцевих органів влади чи судової гілки влади це вже не було ключовим мотивом.

В Україні внаслідок історичних причин визначальними у ставленні до державної влади, особливо її виконавчої та законодавчої гілки, стали регіональні та етномовні чинники. Зокрема, на теренах Заходу та Центру України переважають носії української мови з відповідною орієнтацією на українізацію суспільного життя. Тут простежується більша лояльність до ринкової моделі економіки та західного вектору розвитку суспільства. Натомість на Півдні та Сході країни переважають російськомовні громадяни, які меншою мірою сприймають українізацію, ринкову економіку та лояльніше ставляться до зв'язків з Росією. Протягом багатьох років дослідження фіксували дві чіткі групові ідентичності – проєвропейську та проросійську (євразійську) [26]. Саме ці структурні поділи відігравали ключову роль у ставленні до державної влади, коли діяльність державної влади оцінювалася з огляду на те, представники якого (проросійського чи проєвропейського) табору перебували при владі. Так, судження про розподіл повноважень між Президентом України та Верховною Радою України залежали від того, хто на момент опитування перебуває при владі, а хто – в опозиції. У регіональному розподілі “провладна” частина електорату виступала за збільшення повноважень Президента України, а “опозиційна” – за збільшення повноважень парламенту. З виграшем опозиційного кандидата регіональний розподіл суджень набував протилежного вигляду [27, с. 194–196]. Саме з огляду на перебування на посаді “свого” чи “чужого” Президента України стають актуальними й політичні детермінанти. Так, виявлено, що в оцінці новообраного Президента України визначальною є політична позиція респондента. А загалом громадяни послуговуються в оцінці не досягнутими результатами діяльності Президента України, а очікуваннями та узгодженістю (чи неузгодженістю) своїх політичних поглядів з поглядами, що ним декларуються [1].

Водночас ставлення до інших гілок влади подеколи залежить від економічної ситуації. Зокрема, популярність урядів зростає після істотного підвищення заробітної плати. Проте якщо порівняти динаміку середньої заробітної плати в Україні та динаміку ставлення до державної влади, то зв'язку між ними практично не помічено. Зокрема, у роки зростання середньої заробітної плати (2013 і 2019 рр.) підтримка чинної влади незворотно знижувалася [28].

Зрештою аналіз впливу поточної економічної ситуації в регіонах на результати парламентських виборів 1998 р., який провели С. Макеев та В. Саламатов, показав, що такі економічні показники, як валовий внутрішній продукт на душу населення, частка безробітних і кількість претендентів на одну вакансію на ринку праці, заборгованість по заробітній платі на одного виборця, оцінка свого матеріального стану, задоволеність своїм життям тощо, не пояснюють у цілому політичні симпатії та уподобання. Натомість впливовими виявилися такі показники, як оцінка змін свого соціально-економічного становища за період правління чинної влади, а також рівень переконаності у здатності опозиційних кандидатів і партій змінити їхнє соціально-економічне становище на краще [29].

Низка показників, які використовують для оцінки громадянами різних сфер суспільного життя, є переважно відображенням соціально-психологічного сприйняття дійсності, а не об'єктивною оцінкою перетворень у цих сферах. Так, показники оцінки

економічної ситуації в Україні майже не відображають реального зростання чи зниження економіки чи підвищення або зниження добробуту життя. Подібним чином задоволеність рівнем демократії в Україні мало пов'язана із ситуацією з правами людини чи народовладдям. Зокрема, у моніторинговому дослідженні Інституту соціології НАН України динаміка середніх балів оцінки економічної ситуації та задоволеності демократією в Україні переважно пов'язані із змінами соціального оптимізму, спричинені черговими сподіваннями щодо новообраної влади [30, с. 417, 425]. Так само, оцінка політичної ситуації чи оцінка життєвої ситуації часто не збігається із реальними подіями переходу соціальної напруженості у протестні дії, а погіршується з часом перебування певного політика чи певної політичної сили при владі [30, с. 429, 476]. Особливі соціально-психологічні стани суспільства лише опосередковано пояснюють зрушення у ставленні до політичних інститутів, оскільки йдеться переважно про емоційну задоволеність чи незадоволеність соціально-політичними умовами життєдіяльності людей. Натомість для соціологічного аналізу детермінант ставлення до державної влади слід використовувати ті показники, які чітко фіксують соціальну стратифікацію і можуть принаймні умовно виокремити групову диференціацію цього ставлення за різними соціальними вимірами.

Висновки. Концептуалізація “ставлення до державної влади” на основі атитюдів дає змогу визначити це поняття як соціально набуті афективні, когнітивні та поведінкові компоненти реакцій індивідів на діяльність різних органів влади та її представників. При поєднанні респондентами минулого досвіду та індивідуальних когнітивних процесів оцінюється перебіг політичних подій певного суспільства та порівнюється з власними політичними, економічними та соціокультурними перевагами.

З огляду на те, що протягом соціальних трансформацій ставлення громадян до української влади зумовлювалося різними чинниками, однією з методологічних особливостей дослідження ставлення до державної влади є врахування як логіки еволюції інституціональної системи та політичної свідомості населення України, так і різних політичних та економічних ситуацій, які ставали “тригерами” оцінки влади за ці роки. Адже протягом соціальних трансформацій в українському суспільстві актуалізувалися різні структурні запити та інтереси.

Методично це можливо за умов повторних або моніторингових досліджень ставлення громадян до різних державних органів, що допоможе коректно та правомірно виявити впливи різних конфігурацій чинників впродовж соціальних трансформацій. Адже регулярне дослідження вибіркоким методом за стандартною процедурою та усталеною системою показників уможливило вивчення змін на груповому та соціальному рівні. Тут важливим є не тільки наявність показників ставлення до різних гілок влади, але й незмінність показників, які відображають різні детермінанти і стають предикторами при застосуванні статистичних методів. За допомогою методів статистичного аналізу (лінійна множинна регресія, бінарна логістична регресія, кореляційний аналіз тощо) можна вивчити вплив окремих соціальних чинників на ставлення громадян до державної влади; виявлення умов та часових рамок, коли певні соціальні чинники були визначальними порівняно з іншими чинниками.

Іншим методологічним завданням є порівняння детермінант ставлення до різних органів державної влади – виконавчої (Президента та Уряду), законодавчої, судової та місцевої. Виявлення спільностей і відмінностей у чинниках оцінки цих гілок дасть змогу зрозуміти природу формування уявлень населення України про політичний процес. Зрозуміло, що таке завдання можна виконати за умови застосування цих показників в єдиному масиві, якщо йдеться про порівняння за певний рік. Тут важливим є також з'ясування того, наскільки ставлення до виконавчих і законодавчих органів влади пов'язане зі ставленням до Президента України, оскільки помічено, що ці рейтинги подеколи взаємопов'язані або суттєво залежать від спрямованості громадської думки щодо діяльності Президента. Незважаючи на те, що формально в Україні функціонує парламентсько-президентська модель, у масовій свідомості інститут президентства досі є визначальним для решти гілок влади.

Список використаних джерел

1. Дембiцький С.С. Чинники задоволеностi населення президентською владою в Україні (2000–2012). *Український соціум*. 2012. № 3 (42). С. 31–42. <https://doi.org/10.15407/socium2012.03.031>
2. Резнік О. Урядові реформи у масовій свідомості громадян України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2012. № 2. С. 151–163.
3. Малыш Л. Отношение к власти – доминанта общественных настроений. *Общество без доверия / под ред. Е. Головахи, Н. Костенко, С. Макеева*. Киев: Институт социологии НАН Украины, 2014. С. 166–194.
4. Haldenwang von C. Measuring Legitimacy – New Trends, Old Shortcomings? *DIE Discussion Paper*. 2016. Vol. 18. 35 p.
5. Weatherford M.S. How Does Government Performance Influence Political Support? *Political Behavior*. 1987. Vol. 9 (1). P. 5–28. <https://doi.org/10.1007/BF00987276>
6. Gilley B. The Determinants of State Legitimacy: Results for 72 countries. *International Political Science Review*. 2006. Vol. 27 (1). P. 47–71. <https://doi.org/10.1177/0192512106058634>
7. Easton D. A ReAssessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science*. 1975. Vol. 5 (4). P. 435–457. <https://doi.org/10.1017/S0007123400008309>
8. Almond G.A., Verba S. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press, 1963. 574 p. <https://doi.org/10.1515/9781400874569>
9. Rokeach M. *Beliefs, Attitudes and Values*. San Francisco: Jossey-Bass, 1968. 214 p.
10. Melis G. *Attitudes to authority: life-course stability, intergenerational transmission, and socio-psychological mechanisms in the British Cohort Study 1970*. Doctoral Thesis. The University of Manchester, 2016. 244 p.
11. Вишняк О. Довіра до політичних інститутів: поняття, показники та тенденції змін. *Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг / під ред. В.М. Ворони, М.О. Шульги*. Київ: Інститут соціології НАН України, 2010. С. 24–39.
12. Бекешкіна І.Е. Довіра та оцінка діяльності як показники політичного успіху. *Українське суспільство: моніторинг – 2000 р. Інформаційно-аналітичні матеріали / під ред. В.М. Ворони, А.О. Ручки*. Київ: Інститут соціології НАН України, 2000. С. 141–151.
13. Jacoby W.G. Public Attitudes toward Government Spending. *American Journal of Political Science*. 1994. Vol. 38 (2). P. 336–361. <https://doi.org/10.2307/2111407>
14. Weatherford M.S. Measuring Political Legitimacy. *American Political Science Review*. 1992. Vol. 86 (1). P. 149–168. <https://doi.org/10.2307/1964021>

15. Finkel S.E., Muller E.N., Seligson M.A. Economic Crisis, Incumbent Performance and Regime Support: A Comparison of Longitudinal Data from West Germany and Costa Rica. *British Journal of Political Science*. 1989. Vol. 19 (3). P. 329–351. <https://doi.org/10.1017/S0007123400005512>
16. Clarke H., Ditt N., Kornberg A. The Political Economy of Attitudes Toward Polity and Society in Western European Democracies. *The Journal of Politics*. 1993. Vol. 55 (4). P. 998–1021. <https://doi.org/10.2307/2131945>
17. Yap O.F. Politics or the economy? Weak economic performance and political support in East and Southeast Asia. *Economic and Political Studies*. 2018. Vol. 6 (1). P. 11–29. <https://doi.org/10.1080/20954816.2018.1426356>
18. Davies J.C. Toward a Theory of Revolution. *American Sociological Review*. 1962. Vol. 27 (1). P. 5–19. <https://doi.org/10.2307/2089714>
19. Gurr T.R. *Why Men Rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1970. 421 p.
20. Jost J.T. A quarter century of system justification theory: Questions, answers, criticisms, and societal applications. *British Journal of Social Psychology*. 2019. Vol. 58 (2). P. 263–314. <https://doi.org/10.1111/bjso.12297>
21. Jost J.T., Banaji M.R. The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*. 1994. 33 (1). P. 1–27. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1994.tb01008.x>
22. Маркс К., Енгельс Ф. *Вибрані твори: у 3-х т.* Київ: Політвидав України, 1984. Т. 1. 555 с.
23. Lipset S.M., Rokkan S. Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments. *Consensus and Conflict: Essays in Political Sociology* / S.M. Lipset (ed.). New Brunswick: Transaction Publishers, 1985. P. 113–185.
24. Deegan-Krause K. New Dimensions of Political Cleavage. *The Oxford Handbook of Political Behavior* / R.J. Dalton, H.-D. Klingemann (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2007. P. 538–556. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199270125.003.0028>
25. Вишняк О. Соціологічні дослідження політичної поведінки, політичних процесів та інститутів. *Академічна соціологія в Україні (1918–2018). У 2-х томах. Том I. Історія становлення та розвитку / під заг. ред. В. Ворони*. Київ: Інститут соціології НАН України, 2018. С. 367–382.
26. Резнік В. Динаміка кількісного співвідношення проросійськи та проєвропейськи зорієнтованих громадян України. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2018. Вип. 5 (19). С. 91–104.
27. Резнік О. Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації. Київ: Інститут соціології НАН України, 2011. 336 с.
28. Фурса С. (2019). Для адептов теорії “хуже не будет”. *Цензор.НЕТ*. 13.05.2019. URL: https://censor.net.ua/blogs/3126508/dlya_adeptov_teorii_huže_ne_budet
29. Макеєв С., Саламатов В. Політична географія України. За підсумками виборів 29 березня 1998 року. *Політичний портрет України: Бюлетень*. 1998. № 21. С. 43–55.
30. Паращевін М. Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1994–2018 років. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2018. Вип. 5 (19). С. 415–525.

Отримано 21.04.20 та оновлено 09.05.20

References

1. Dembitskyi, S.S. (2012). Factors of satisfaction of the population of presidential authorities in Ukraine (2000–2012). *Ukr. socium – Ukrainian society*, 3 (42), 31–42. <https://doi.org/10.15407/socium2012.03.031> [in Ukrainian]
2. Reznik, O. (2012). Government reforms in the mass consciousness of Ukrainian citizens. *Sociology: theory, methods, marketing*, 2, 151–163 [in Ukrainian]

3. Malysh, L. (2014). Attitude towards power is the dominant public moods. In Ye. Golovakha, N. Kostenko, S. Makeyev (Eds.), *Society without trust* (pp. 166-194). Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine [in Russian]
4. Haldenwang, von C. (2016). *Measuring Legitimacy – New Trends, Old Shortcomings? DIE Discussion Paper*, 18.
5. Weatherford, M.S. (1987). How Does Government Performance Influence Political Support? *Political Behavior*, 9 (1), 5-28. <https://doi.org/10.1007/BF00987276>
6. Gilley, B. (2006). The Determinants of State Legitimacy: Results for 72 countries. *International Political Science Review*, 27 (1), 47-71. <https://doi.org/10.1177/0192512106058634>
7. Easton, D. (1975). A ReAssessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science*, 5 (4), 435–457. <https://doi.org/10.1017/S0007123400008309>
8. Almond, G.A., Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400874569>
9. Rokeach, M. (1968). *Beliefs, Attitudes and Values*. San Francisco: Jossey-Bass.
10. Melis, G. (2016) *Attitudes to authority: life-course stability, intergenerational transmission, and socio-psychological mechanisms in the British Cohort Study 1970*. Doctoral Thesis. The University of Manchester.
11. Vyshniak, O. (2010). Trust in Political Institutions: Concepts, Indicators and Trends in Change. In V. Vorona, M. Shulga (Eds.), *Ukrainian Society 1992–2010. Sociological monitoring* (pp. 24-39). Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine [in Ukrainian]
12. Bekeshkina, I.E. (2000). Trust and performance evaluation as indicators of political success. In V. Vorona, A. Ruchka (Eds.), *Ukrainian Society: Monitoring – 2000. Information and analytical materials* (pp. 141-151). Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine [in Ukrainian]
13. Jacoby, W.G. (1994). Public Attitudes toward Government Spending. *American Journal of Political Science*, 38 (2), 336-361. <https://doi.org/10.2307/2111407>
14. Weatherford, M.S. (1992). Measuring Political Legitimacy. *American Political Science Review*, 86 (1), 149-168. <https://doi.org/10.2307/1964021>
15. Finkel, S.E., Muller, E.N., Seligson, M.A. (1989). Economic Crisis, Incumbent Performance and Regime Support: A Comparison of Longitudinal Data from West Germany and Costa Rica. *British Journal of Political Science*, 19 (3), 329-351. <https://doi.org/10.1017/S0007123400005512>
16. Clarke, H., Ditt, N., Kornberg, A. (1993). The Political Economy of Attitudes Toward Polity and Society in Western European Democracies. *The Journal of Politics*, 55 (4), 998-1021. <https://doi.org/10.2307/2131945>
17. Yap, O.F. (2018). Politics or the economy? Weak economic performance and political support in East and Southeast Asia. *Economic and Political Studies*, 6 (1), 11-29. <https://doi.org/10.1080/20954816.2018.1426356>
18. Davies, J.C. (1962). Toward a Theory of Revolution. *American Sociological Review*, 27 (1), 5-19. <https://doi.org/10.2307/2089714>
19. Gurr, T.R. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
20. Jost, J.T. (2019). A quarter century of system justification theory: Questions, answers, criticisms, and societal applications. *British Journal of Social Psychology*, 58 (2), 263-314. <https://doi.org/10.1111/bjso.12297>
21. Jost, J.T., Banaji, M.R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33 (1), 1-27. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1994.tb01008.x>
22. Marx, K., Engels, F. (1984). *Selected Works: in 3 volumes, 1*. Kyiv: Political Publishers of Ukraine [in Ukrainian]

23. Lipset, S.M., Rokkan, S. (1985). *Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments*. In S.M. Lipset (Ed.), *Consensus and Conflict: Essays in Political Sociology* (pp. 113-185). New Brunswick: Transaction Publishers.
24. Deegan-Krause, K. (2007). New Dimensions of Political Cleavage. In R.J. Dalton, H.-D. Klingemann (Eds.), *The Oxford Handbook of Political Behavior* (pp. 538-556). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199270125.003.0028>
25. Vyshniak, O. (2018). Sociological studies of political behavior, political processes and institutions. In V. Vorona (Ed.), *Academic Sociology in Ukraine (1918–2018). In 2 volumes. Volume I. History of Formation and Development* (pp. 367-382). Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine [in Ukrainian]
26. Reznik, V. (2018). Ukraine's citizens: changes in the ratio of pro-Russian and pro-European ones. *Ukrainske suspiilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin – Ukrainian Society: Monitoring Social Change*, 5 (19), 91-104 [in Ukrainian]
27. Reznik, O. (2011). Civil Practices in the Transition Society: Factors, Subjects, Methods of Realization. Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine [in Ukrainian]
28. Fursa, S. (2019). For adherents of the theory “it will not be worse”. *Censor.net*. URL: https://censor.net.ua/blogs/3126508/dlya_adeptov_teorii_huje_ne_budet [in Russian]
29. Makeiev, S., Salamatov, V. (1998). Political Geography of Ukraine. Following the results of the March 29, 1998 election. *Politychnyi portret Ukrainy: biuleten – Political Portrait of Ukraine: Bulletin*, 21, 43-55 [in Ukrainian]
30. Parashchevin, M. (2018). Results of national annual monitoring surveys 1994–2018. *Ukrainske suspiilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin – Ukrainian Society: Monitoring Social Change*, 5 (19), 415-525 [in Ukrainian]

Received on 21.04.20 and updated on 09.05.20